

Миронюк С.А.
кандидат юридичних наук,
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 347.191

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВозДАТНОСТІ ТА ДІЄЗДАТНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Статтю присвячено дослідженню встановлення моменту виникнення, припинення та обсягу правоздатності і дієздатності юридичних осіб; з'ясуванню особливостей процедури державної реєстрації юридичної особи; визначенню правового статусу філій та представництв, а також порядку припинення юридичної особи.

Ключові слова: юридична особа, правоздатність, дієздатність, реєстрація, філія, представництво.

Постановка проблеми. Юридичні особи є одним із видів суб'єктів цивільного права і виступають як носії юридичних прав і обов'язків, які реалізують завдяки наявності у них правосуб'єктності. Поява юридичних осіб була викликана розвитком економічних та соціальних відносин у суспільстві, що призвело до необхідності участі в цивільному обігу колективного утворення. Процес державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності є головним процесом легалізації діяльності суб'єкта та, крім того, складовою частиною державної політики дерегуляторної реформи економіки. На наш погляд, досить вагомою є проблема обґрунтування цивільної дієздатності та її обмеження, оскільки саме дієздатність надає право юридичній особі брати участь у цивільних відносинах. Тому проблематика участі юридичних осіб у цивільних правовідносинах не перестає бути актуальною, що й зумовило мету та завдання нашої статті.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Цивільна правоздатність та цивільна дієздатність юридичної особи, тобто здатність бути суб'єктом цивільних відносин, складає цивільну правосуб'єктність, до розуміння якої сьогодні в теорії цивільного права існує ряд підходів, вироблених різними вченими. Так, на думку Ю.К. Толстого, поняття цивільної правосуб'єктності є тотожним поняттю цивільної правоздатності; за поглядом Я.Р. Веберса, поняття правосуб'єктності базується на поняттях правоздатності та дієздатності, однак останні не є його складовими частинами; С.С. Алексєєв включає до складу правосуб'єктності й деліктоздатність окрім правоздатності та дієздатності; Б.Б. Черепакін поділяє цивільну правосуб'єктність на активну, що об'єднує поняття цивільної правоздатності

і дієздатності, й пасивну, яка тотожна лише правоздатності.

Також питанням правоздатності юридичної особи приділяли увагу такі вчені, як О.О. Красавчиков, Б.Н. Мерзін, В.Д. Фролов, Т.І. Іларіонова, О.І. Зозуляк, О.І. Харитоновна, З.В. Ромовська, В.І. Борисова, І.В. Спасибо-Фатєєва, Є.О. Мічурін, О.Р. Шишка, О.Ю. Заїка, І.А. Бірюков та ін. [1-8].

Мета статті – з'ясування особливостей нормативного визначення цивільної правоздатності та дієздатності юридичних осіб, їх обмеження та виокремлення механізмів їх реалізації. Завданнями статті є: визначення моменту виникнення правоздатності та дієздатності юридичних осіб, виокремлення загальної (універсальної) правоздатності юридичної особи, з'ясування підстав для її обмеження, а також припинення юридичної особи.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 80 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) суб'єкт цивільного права – це юридична особа, яка наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді [9]. У відповідності до ст. 91 ЦК юридична особа має цивільну таку саму правоздатність, як і фізична особа, крім тих прав, які за своєю природою можуть належать лише людині. Така правоздатність має назву універсальної. Принцип універсальної правоздатності передбачає, що юридична особа може займатися будь-якими видами діяльності, не забороненими законом. Разом із тим певні види юридичних осіб наділені спеціальною правоздатністю, тобто можуть здійснювати лише ті види діяльності, вичерпний перелік яких зазначений у статуті. Укладені такою юридичною особою за межами її правоздатності правочини називаються «позастатутними» та можуть бути визнані недійсними [10].

Правоздатність і дієздатність юридичних осіб, як і аналогічні властивості фізичних осіб, охороняються законом. Тому треба мати на увазі, що юридична особа може бути обмежена в правоздатності і дієздатності лише у випадку і порядку, передбаченому законодавчими актами. Наприклад, відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року № 2210-III, Антимонопольний комітет може обмежити комерційні юридичні особи в здійсненні певної діяльності за порушення антимонопольного законодавства [11]. У випадку необґрунтованого рішення про обмеження правоздатності і дієздатності юридичної особи вона має право це рішення оскаржити в суді загальної юрисдикції або в господарському суді. Також обмеження цивільної правоздатності юридичних осіб може мати місце за рішенням суду у випадках, спеціально передбачених законом.

Крім того, обмеженням правоздатності юридичної особи можна вважати заняття деякими видами діяльності, якими юридичні особи можуть займатися тільки на підставі спеціального дозволу (ліцензії), за ч. 3 ст. 91 ЦК, а також те, що деякими видами діяльності можуть займатись не будь-які, а тільки визначені юридичні особи [10]. Наприклад, діяльність по виготовленню і реалізації наркотичних і вибухових речовин або виготовлення грошових знаків може здійснюватися тільки державними підприємствами.

Юридичні особи виникають у порядку, обумовленому державою, під

яким розуміється система юридично значимих дій їх засновників. Цей порядок передбачений законодавством і встановлює різноманітний ступінь впливу держави на створення юридичних осіб з урахуванням їхніх організаційно-правових форм, цілей і завдань діяльності. Залежно від цього традиційно розрізняють розпорядчий, дозвільний і нормативно-явочний порядок створення юридичних осіб.

При розпорядчому порядку юридична особа виникає на основі розпорядження власника майна або органа, уповноваженого власником, наприклад державою. У такому порядку виникають унітарні підприємства і установи, що мають одного засновника незалежно від форми власності, а у випадках, передбачених законом, також дочірні підприємства, які створені унітарними підприємствами. Так, питання створення державних підприємств і визначення цілей їхньої діяльності вирішують державні органи, уповноважені управляти державним майном.

Дозвільний порядок означає, що для створення юридичної особи необхідно попередньо одержати дозвіл відповідного органа державної влади. Останнім проводиться оцінка рішення засновників із погляду доцільності, соціальної значимості й інших чинників, що характеризують утворювану юридичну особу, і дозвіл набирає сили за рішенням засновників лише після його санкціонування уповноваженим державним органом. Наприклад, відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» для створення комерційного банку необхідно отримати попередній дозвіл Національного банку України [12].

Нормативно-явочний порядок полягає у тому, що організації створюються на підставі загального дозволу держави, закріпленого в тому або іншому законодавчому акті. Юридичні особи, створені відповідно до вимог закону, лише набувають легітимності шляхом державної реєстрації, причому функції органів, що реєструють, обмежуються лише перевіркою дотримання засновниками вимог закону. Тому такий порядок виникнення юридичної особи ще називають реєстраційним.

У дозвільному і нормативно-явочному порядку виникають юридичні особи, засновники яких на добровільних засадах входять до їхнього складу. Інакше кажучи, у дозвільному або нормативно-явочному порядку виникають усі юридичні особи, що є суб'єктами права колективної власності. Однією із неодмінних умов виникнення юридичних осіб є їхня державна реєстрація. Порядок державної реєстрації юридичних осіб незалежно від їхніх організаційних форм і форм власності передбачено Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15.05.2003 р. № 755-IV [13].

Для реєстрації юридичних осіб їхні засновники, які обов'язково мають повну цивільну дієздатність, подають заяву, до якої додаються оригінали установчих документів, (статут товариства, засновницький договір або установчий акт), які вони склали, користуючись своїм правом фізичної особи на створення юридичної особи, одноособово або колегіально, залежно від кіль-

кості засновників юридичної особи.

Отже, правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення, тобто з дня її державної реєстрації. Організації, визнані юридичними особами, є не тільки правоздатними, але й дієздатними (ст. 92 ЦК) [10]. Проте й дієздатність юридичних осіб характеризується тим, що набувається юридичними особами одночасно з їхньою правоздатністю. До виникнення в організації цивільної правоздатності вона не може укласти цивільно-правові правочини, їй не відкривають рахунки в установах банку.

Юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до закону та установчих документів. У передбачених законом випадках юридична особа може набувати цивільних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників. Статтею 122 ЦК встановлено, що кожен учасник повного товариства має право діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не встановлено іншого [10].

Органи, які за законом чи установчими документами юридичної особи виступають від її імені, мають діяти в інтересах юридичної особи, яку вони представляють, добросовісно й розумно та не перевищувати своїх повноважень. Юридична особа може мати як один орган (директор), так і декілька одночасно (голова правління, правління). Зазначені органи можуть бути як колегіальними, так і одноособовими. Дії органа юридичної особи розглядаються як дії самої юридичної особи. Вони здійснюються органами без особливого на те доручення і створюють права й обов'язки безпосередньо для юридичної особи. У зв'язку з цим на практиці непоодинокими є випадки, коли, наприклад, угоду від імені юридичної особи укладають органи, які на це не мають права. Стаття 92 ЦК вперше ввела правило на випадок укладення органом юридичної особи угоди з перевищенням повноважень, встановлених установчими документами [10]. У відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження. Як приклад: якщо уповноваженою особою (виконавчим директором) було укладено від імені юридичної особи, представником якої він був, договір, то зазначена юридична особа не може оспорювати дійсність цього договору, мотивуючи тим, що виконавчий директор вийшов за межі наданих йому статутом повноважень (не було згоди загальних зборів тощо), і лише якщо інша сторона знала, що виконавчий директор не мав повноважень, і юридична особа це доведе, дійсність договору можна оспорювати.

Проте в повному обсязі дієздатність юридичної особи реалізується діяльністю всієї організації, очолюваної органом (наприклад, виконання зобов'язань за укладеними договорами на постачання продукції). Тому неналежні дії будь-якого робітника, зроблені ним у зв'язку з виконанням службових обов'язків, розглядаються як неналежні дії юридичної особи і тягнуть цивільно-правову відповідальність (ст. 1172 ЦК) [10]. У цих випадках немає відносин представництва, в наявності лише обов'язок організації від-

повідати за дії свого члена, пов'язані з діяльністю юридичної особи.

У зміст цивільної правоздатності юридичної особи входить спроможність її мати особисті немайнові права: право на недоторканність її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію, а також ті особисті немайнові права, що індивідуалізують її діяльність – право на найменування, виробничу марку, знаки для товарів і послуг.

Право на відкриття філій і представництв – це також одне з особистих немайнових прав юридичних осіб, яке вони мають відповідно до визнаного за ними обсягу правоздатності з метою розширення територіальної сфери своєї діяльності. Філії та представництва – це територіально відокремлені структурні підрозділи юридичної особи, які створюються з метою розширення сфери діяльності юридичної особи. Філії та представництва розташовані поза місцезнаходженням юридичної особи. Вони наділяються майном юридичної особи, що їх створила, і діють на підставі затвердженого нею положення. При цьому філії та представництва можуть вести окремий бухгалтерський баланс та облік своєї діяльності, а також бути самостійними платниками податків.

Філії здійснюють за місцем свого перебування всі або окремі функції даної юридичної особи, в той час як представництва – тільки юридичні дії (представництво і захист інтересів), спрямовані на обслуговування основної діяльності юридичних осіб, що їх створили. Керівники філій та представництв призначаються юридичною особою і діють на підставі виданої нею довіреності, тобто від імені юридичної особи, тому правочини, що укладені філіями, створюють права і обов'язки безпосередньо для юридичної особи.

Відомості про філії та представництва юридичної особи включаються до Єдиного державного реєстру.

Правила реєстрації іноземних представництв здійснюється на підставі «Інструкції про порядок реєстрації представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні», затвердженої наказом Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі України від 18 січня 1996 р. № 30 [15].

Юридичні особи не тільки виникають, але і припиняють свою діяльність у встановленому законом порядку. Передбачені законом прийоми припинення юридичних осіб є формами припинення, яких відповідно до ст. 104 ЦК існує дві: реорганізація (злиття, приєднання, поділ, перетворення) та ліквідація [10]. У разі реорганізації юридичної особи майно, права та обов'язки переходять до правонаступників.

Учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняли рішення про припинення юридичної особи, призначають за погодженням з органом, який здійснює державну реєстрацію, комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації, ліквідаційну комісію), голову комісії або ліквідатора та встановлюють порядок і строк пред'явлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється.

Виконання функцій комісії щодо припинення юридичної особи може бути покладено на орган управління юридичної особи, яка здійснює управління справами юридичної особи, виступає у суді від імені юридичної особи,

що припиняється, публікує у засобах масової інформації дані про державну реєстрацію юридичної особи, повідомлення про її припинення та про порядок і строк пред'явлення вимог її кредиторами, який не може бути меншим за два місяці і більшим за шість місяців з дня публікації про припинення. Комісія вживає усіх можливих заходів щодо виявлення кредиторів, а також письмово повідомляє їх про припинення юридичної особи.

Відповідно до ст. 105 ЦК учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово повідомити про це орган, що здійснює державну реєстрацію, який вносить до Єдиного державного реєстру відомості про припинення [9].

Злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи здійснюються за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а в передбачених законом випадках – за рішенням суду або відповідних органів державної влади.

Законом може бути передбачено одержання згоди відповідних органів державної влади на припинення юридичної особи шляхом злиття або приєднання.

Так, відповідно до ст. 22 Закону України «Про захист економічної конкуренції» злиття суб'єктів господарювання, коли це є концентрацією, потребує погодження з органами Антимонопольного комітету [11].

Підписані головою і членами комісії з припинення юридичної особи та затверджені учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про припинення юридичної особи, примірники передавального акта та розподільчого балансу передаються в орган, який здійснює державну реєстрацію юридичної особи, що припиняється, за місцем її державної реєстрації, а також в орган, який здійснює державну реєстрацію юридичної особи – правонаступника, за місцем її державної реєстрації.

Порушення вищезазначених положень є підставою для відмови у внесенні до Єдиного державного реєстру запису про припинення юридичної особи та державній реєстрації створюваних юридичних осіб – правонаступників.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, наділена цивільною правоздатністю і дієздатністю, яка може бути позивачем і відповідачем у суді. Юридична особа здатна мати такі самі цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, за винятком тих прав, які за своєю природою можуть належати лише людині. Для створення юридичної особи її учасники (засновники), користуючись своїм правом фізичної особи на створення юридичної особи, розробляють установчі документи, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо законом не встановлений інший порядок їх затвердження. Правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення, а саме з дня реєстрації до Єдиного державного реєстру. Правоздатність юридичної особи може бути обмежена окреми-

ми видами діяльності, перелік яких визначається законом, якими юридична особа може займатися після одержання нею спеціального дозволу (ліцензії). Юридична особа припиняється у результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. Ліквідація юридичної особи – це повне припинення юридичної особи без виникнення правонаступництва. Юридична особа вважається такою, що припинилася, з дня внесення запису до Єдиного державного реєстру про її припинення.

Бібліографічні посилання

1. Харитонов Є.О. Цивільне право України : підручник / Харитонов Є.О., Харитонова О.І., Старцев О.В. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К., 2013.
2. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина : Академічний курс : підручник. – 3-тє вид., доп. – К., 2013.
3. Зозуляк О.І. реалізація цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у договірній формі : монографія / О.І. Зозуляк. – Івано-Франківськ, 2012.
4. Цивільне право України (Загальна частина) : навч. посіб. / кол. авт. – К., 2013.
5. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, М.В. Домашенко та ін. ; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Х., 2014. – Т. 1.
5. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве / О.А. Красавчиков. – М., 1958.
6. Цивільне право : посібник для підготовки до іспиту / Є.О. Харитонов, Н.Ю. Голубева. – 3-тє вид., перероб. та доп. – Ч. І. – Х., 2013.
7. Мічурін Є.О. Цивільне право : альбом схем / Є.О. Мічурін, О.Р. Шишка ; за ред. Є.О. Мічуріна. – 4-тє вид., перероб. і доп. – Х., 2013.
8. Цивільне право України: Загальна частина : [підручник] / І.А. Бірюков, О.Ю. Заїка, С.С. Бичкова ; за ред. І.А. Бірюкова, О.Ю. Заїки. – 3-тє вид., змін. та доп. – К., 2014.
9. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // ВВР. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.
10. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця. – 5-тє вид., перероб. і доп. – К., 2013. – Т. 1.
11. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210-III // ВВР. – 2001. – № 12. – Ст. 64
12. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // ВВР. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.
13. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців : Закон України від 15.05.2003 № 755-iv // ВВР. – 2003. – № 31. – Ст. 263.
14. Про затвердження Інструкції про порядок реєстрації представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні : наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 18.01.1996 № 30 [зареєстр. в Міністерстві юстиції України 24.01.1996 за № 34/1059] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0034-96/print1443509180055742>.
15. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців : Закон України від 15.05.2003 № 755-IV // ВВР. – 2003. – № 31–32. – Ст. 263.

Миرونюк С.А. Особенности определения гражданской правоспособности и дееспособности юридических лиц. Стаття посвящена установленню момента возникновения, прекращения та объема правоспособности и дееспособности юридических лиц; выяснению особенностей процедуры регистрации юридического лица; определению правового

статуса філіалов и представителств, а также порядка прекращения юридического лица.

Ключевые слова: юридическое лицо, правоспособность, дееспособность, регистрация, филиал, представительство.

Myronyuk S.A. Features of the definition of civil legal capacity of legal entities. The article is devoted installation inception, termination and scope of legal capacity of legal persons. A legal entity is an organization established and registered in accordance with the law, endowed with legal capacity and capacity that can sue and be sued. A legal entity able to have civil rights and obligations (civil capacity) are the same as the natural person, except those which by their nature can only belong to man. For a legal entity the participants (founders), using its right of an individual to a legal entity, develop constituent documents set forth in writing and signed by all participants (founders), if the law does not set a different procedure for their approval. Capacity legal entity arises from the moment of its creation, namely from the date of registration in the Unified State Register. Capacity of legal entity may be limited, specific activities listed by the law, the legal person may engage it after receiving special permission (license). A legal person is terminated as a result of reorganization (merger, joining, separation, transformation) or liquidation. The liquidation of the legal entity – a complete cessation of legal entity without incurring succession. A legal entity shall be deemed to have stopped, from the date of entry in the single state register of termination.

Keywords: legal entity, legal capacity, ability, registration, branch, representation.

Надійшла до редакції 25.12.2015

Амбражей О. А.
викладач

Орешкова А. Ф.
студентка

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 339.9 : 340.134 (477)

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ» У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Проаналізовано поняття «зовнішньоекономічна діяльність» та розглянуто його різне тлумачення. Подано авторську пропозицію законодавчого закріплення розмежування категорій «зовнішньоекономічна діяльність» та «зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання», яка ґрунтується на результатах опрацювання правових актів України і поєднанні юридичних та економічних поглядів на розкриття змісту цих понять.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності.